

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА**

Іванов Олег Володимирович

УДК.: 327 (5-11) „1945/1976”

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ МАО ЦЗЕДУНА:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (1945-1976 РР.)**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис
Робота виконана на кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Пронь Сергій Вікторович,
ПВНЗ «Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика», ректор;

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор,
Кудряченко Андрій Іванович,
Державна установа «Інститут всесвітньої
історії НАН України»
директор;

кандидат історичних наук, доцент
Підберезних Інна Євгенівна,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
доцент кафедри історії

Захист відбудеться «12» грудня 2017 року о год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича та Інституту народознавства НАН України (79026, Львів, вул. Козельницька, 4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (79026, Львів, вул. Козельницька, 4).

Автореферат розіслано «10» листопада 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Л. І. Хахула

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обумовлена переосмисленням впливу й ролі Китайської Народної Республіки (КНР) у сучасній світовій політиці та стратегії однієї з найпотужніших держав на міжнародній арені. Ця провідна країна становить також особливий науковий інтерес як вузол дипломатичних зіткнень другої половини ХХ століття, що в подальшому визначило основні зовнішньополітичні пріоритети Китаю. До того ж, поряд з інтересом, що виявляється до китайської зовнішньої політики та її еволюції, феномену високих і стійких темпів економічного зростання, їх внутрішніх причин і наслідків, соціальних програм, загальну увагу викликає зовнішньополітична діяльність КНР, особливо в період правління Мао Цзедуна. При цьому об'єктом особливого та уважного вивчення наукового загалу мають стати не лише детермінуючі причини й форми вияву цієї політики, але також їх реальні результати, які спричиняли безпосередній вплив на національні інтереси переважної більшості держав регіону.

З середини 1940-х років зовнішня політика Пекіну будувалася виключно з оглядом на СРСР, який регулював головні важелі економічної і військової допомоги Китаю. Керівники обох держав були одностайними відносно основної мети своєї зовнішньополітичної діяльності – розповсюдження комуністичних ідей у світі, що у практичній площині означало фактичне насаджування відповідних режимів в першу чергу на Сході. Вони також приймали спільні рішення щодо агресії проти Корейських держав, підтримки прокомуністичних сил країн Індокитаю, інших зовнішньополітичних акцій.

Незгоди у радянсько-китайських зносинах виникли у зв'язку з відмовою Москви передати КНР ядерну зброю. На межі 1950-х – 1960-х рр. тодішнє керівництво Китаю завуальовано проігнорувало поради СРСР щодо мирного врегулювання конфлікту з Індією у Гімалаях. Саме в період становлення радянсько-індійського співробітництва, КНР у 1962 р. розпочала воєнні дії проти Індії, що значно (хоча й штучно) похитнуло престиж СРСР як провідної, лідируючої країни соціалістичного табору.

Існуючі суперечки, переважно ідеологічного спрямування (середини 1950-х, початку 1960-х рр.) між КПРС та Компартією Китаю за першочерговість у міжнародному комуністичному русі, підштовхнули уряди обох держав до відкритого протистояння. З періодом початком культурної революції – 1955–1956 рр. китайське керівництво проголосило головними ворогами Радянський Союз і США. В цей період відбулися напади хунвейбінів на посольства країн як західного, так і східного блоків. Фактично стали «нормою» конфлікти на радянсько-китайському кордоні, завершуючи збройним зіткненням у березні 1969 р. на річці Уссурі (о. Даманський). Поряд із цим започатковано зближення КНР і США в період перебування при владі адміністрації Р. Ніксона (1969–1972), який намагався налагодити американсько-китайське порозуміння.

Політичне домінування КНР за правління Мао простежується й у її жорсткій позиції не тільки щодо союзників Москви, але й урядів прорадянського спрямування значної частини держав Азії. Наприклад, Пекін

відмовився надати військову допомогу Північному В'єтнаму під час американсько-в'єтнамської війни 1965–1973 рр.; виступив за термінове виведення радянських військ з Монголії. Китайська Народна Республіка, офіційно за часів Мао Цзедуна, проголосивши себе лідером країн «третього світу», посилила активну боротьбу за вплив на політику держав Азії, Африки, Латинської Америки, які звільнилися від колоніального пригноблення. Не випадково Пакистан, Цейлон, Судан, Сомалі та інші країни Сходу отримали китайську матеріальну і військову допомогу, що стало свідченням активної зовнішньої політики Китаю у 1949–1976 рр.

Доцільність вивчення зовнішньополітичної лінії КНР у другій половині ХХ століття неймовірно зростає також завдяки динаміці подій навколо постаті самого Мао Цзедуна – одного з найяскравіших і найвпливовіших світових лідерів минулого віку, а також участі Китаю в сучасних процесах, пов'язаних із підтриманням міжнародної безпеки, розвитком далекосхідних подій, політичним майбутнім Азії щодо її подальших відносин із США, Росією, Західною Європою. Вказаний питань розглядається з точки зору реалізації зростаючих амбіцій КНР відігравати, принаймні, посередницьку роль у процесах, які дестабілізують міжнародний статус-кво, зокрема у світлі внутрішньополітичної ситуації в Україні та її зовнішньої політики, особливо після російської агресії 2014 р. в Криму та на Донбасі.

Ретельний аналіз формування, концентрації, реалізації та наслідків зовнішньої політики і дипломатії Мао вкрай важливий для сучасної зовнішньополітичної діяльності України ще й тому, що починаючи з періоду «вічної дружби» 1950-х років між Китаєм і СРСР (як і міцні українсько-російські зв'язки 1945–2004 рр.), Китай змушений був на початку 1970-х рр. принципово змінити вектор зовнішньої політики у бік США, Західної Європи, Японії, щоб зберегти не лише авторитет і повагу світового співтовариства, але й власну державність. Сучасні китайські виклики, фінансова, економічна, військова могутність КНР спонукають українських науковців – істориків, політологів, міжнародників до комплексного узагальнення її досвіду.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках науково-дослідних тем кафедри всесвітньої історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили і є складовою теми «Країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону в ХХ–ХХІ століттях: історія, зовнішня політика, дипломатія» (державний реєстраційний номер 0110U000739).

Об'єктом дисертації – Китай в системі міжнародних відносин і світовій політиці.

Предмет дослідження – зовнішня політика та дипломатія Мао Цзедуна через призму світової історії другої половини ХХ ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від створення Китайської Народної Республіки 1 жовтня 1949 р. та приходу до влади Комуністичної партії Китаю Мао Цзедуна до завершення Великої культурної революції та смерті китайського лідера у 1976 р.

Географічні межі дослідження охоплюють зону переважно Азіатсько-Тихоокеанського регіону (США, СРСР, країни Південно-Східної Азії, держави «третього світу», Латинська Америка).

Метою дослідження є комплексне узагальнення зовнішньополітичних стратегій Китайської Народної Республіки за часів правління Мао Цзедуна (1949-1976).

Для реалізації визначеної мети були поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати джерельно-історіографічну базу та визначити методологічні засади дослідження;
- охарактеризувати специфіку політичного курсу Мао Цзедуна;
- реконструювати дипломатичні відносини КНР з країнами Західної Європи (за допомогою дипломатії у Південно-Східній Азії);
- встановити особливості міжнародних зв'язків між КНР та СРСР протягом 1949–1976 рр.;
- дослідити роль економічної політики Мао у Південно-Східній Азії;
- розкрити сутність дипломатії КНР щодо США;
- визначити пріоритети співробітництва Мао з країнами Латинської Америки.

Наукова новизна досліджень полягає у тому, що:

уперше

- проаналізовано особливості зовнішньополітичної сфери КНР за правління Мао Цзедуна у контексті «холодної війни» між США та СРСР, зокрема геополітичної біполярності світу;
- до наукового обігу введено велику кількість іноземних джерел, що дозволяє ознайомитися з провідними англосаксонськими та американськими підходами щодо політичного культу Мао Цзедуна;
- розглянуто одну з найбільш відомих форм світового комуністичного руху, заснованого на ідеології маоїзму, в порівнянні з головними аспектами радянського соціалізму;

уточнено:

- вплив історичного чинника на реальний стан українсько-китайського міждержавного діалогу, наявність проблемних питань, які перешкоджають розвитку двостороннього співробітництва;
- головні напрямки зовнішньополітичного курсу КНР у зазначений період та їх місце у геополітичному просторі (особливо в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні), зокрема, їх взаємопов'язаність із внутрішніми соціально-економічними та культурними реформами;
- роль та місце деструктивних факторів зовнішньої політики Китаю новітньої доби, зокрема періоду «чотирьох модернізацій»;

подальший розвиток отримали:

- теза про доцільність прогнозування подальших заходів української дипломатії щодо КНР, зокрема з метою урахування економічних, фінансових, військових та інших чинників і пов'язаних з ними інтересів третіх країн;

– рекомендації у вигляді висновків для відповідних відомств України щодо якісної політика-дипломатичної імплементації китайського вектора зовнішньої політики України як на двосторонньому рівні, так і в глобальному контексті.

Практичне значення. Матеріали дисертаційної роботи дозволяють ґрунтовно вивчити історію китайської дипломатії зазначеного періоду, разом з тим сформувані конкретні стратегії для подальшого удосконалення співробітництва з Китаєм. Висновки дисертації можуть бути використані при підготовці узагальнювальних зі всесвітньої історії, спеціальних студій українсько-китайських, китайсько-американських відносин новітньої доби.

Апробація результатів дослідження. Положення, висновки і практичні рекомендації дисертації обговорювалися на науково-теоретичних семінарах кафедри всесвітньої історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили (2014–2015) та кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика (2016–2017). Результати дослідження були апробовані на наукових конференціях «Ольвійський форум – 2012: стратегії України в геополітичному просторі» (Севастополь, 2012), «Могилянські читання – 2013» (Миколаїв, 2013), «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (Миколаїв, 2013), «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний» (Миколаїв, 2014), «Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.)» (Витебск, 2015), «Актуальні проблеми науки та освіти в Україні: головні аспекти, формування, шляхи вдосконалення» (Миколаїв, 2017) та ін.

Публікації. За темою дослідження опубліковано 10 наукових праць, 5 з яких – у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 3 – у збірниках матеріалів науково – практичних конференцій.

Структура дисертації зумовлена поставленою метою, хронологічними і географічними межами, логікою викладу. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, двох Додатків. Загальний обсяг дослідження становить 203 сторінки, з яких основний текст – 179 сторінок. Список використаних джерел (24 сторінки) налічує 325 найменувань англійською, російською, українською, китайською мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено його хронологічні та географічні межі, теоретико-методологічну основу, сформульовано наукову новизну практичне значення, показано процес апробації результатів проведеного аналізу, особистий внесок здобувача.

У **першому розділі** – «Історіографія та джерельна база дослідження» проаналізовано джерельну базу дисертації, стан наукової розробки проблеми та охарактеризовано методологічні засади дослідження.

Розділ складається з п'яти підрозділів: 1). Історіографія радянського періоду. 2) Сучасна українська історіографія. 3) Обрана проблематика в російській, західній та східній історіографіях. 4) Аналіз джерельної бази 5) Теоретико-методологічні засади дослідження.

Історіографія політичної і державної діяльності Мао в часи існування Радянського Союзу пройшла певну еволюцію. Оцінки авторів-істориків, політологів, міжнародників (особливо до 1991 року) здебільшого залежали від існуючого рівня та специфіки міждержавних зносин СРСР та Китаю відповідного періоду, визначалися, як правило, політичною кон'юнктурою, а не виключно об'єктивним, фактологічним матеріалом, який підбирався тенденційно. При цьому дослідження особистості Мао та його діяльності здійснювалося у міцному взаємозв'язку з дослідженням процесів боротьби в КПК, враховуючи ідеологічне підґрунтя та політику КПРС.

Велика кількість робіт з теорії маоїзму, написаних у 1960-х –1970-х рр., характеризуються елементами викривального пафосу: в дусі часу вони виконують певне суспільне замовлення, що заважає їм бути неупередженими. До цієї групи робіт відносяться книги та статті О. Владимірова, М. Капіци, А. Румянцева, М. Сладковського, Ж. Відаля та ін. Однак вказані роботи становлять великий інтерес з боку фактології. Зважаючи на полемічний характер праць, їх також можна використовувати при ретельному аналізі та вивченні окремих положень маоїстської теорії. Поряд з тим, вони виступають, як унікальні свідчення епохи непримиренної боротьби світоглядів.

Проаналізовано також роботи, присвячені комуністичній ідеології в Китаї, історії КПК і витоків маоїзму. Тема була досить ретельно опрацьована в радянській і російській літературі, однак, варто відзначити, що оцінки дослідників залежали від кон'юктур взаємин між СРСР (Росією) і КНР. Так, у 30-ті роки ХХ ст. В. Кучумов і П. Міф характеризують КПК як відповідний, базовий передовий загін комуністичного руху, що веде запеклу боротьбу проти «ухильництва», як елемента зневаги та рекомендацій Комуністичного Інтернаціоналу.

Для розуміння як соціального, так й історичного контексту розвитку політичної доктрини Мао Цзедуна і його послідовників достатньо важливим є аналіз праць Ю. Галенович, А. Давидова, О. Зотова, Б. Кулик, О. Остроухова, А. Болятко, Л. Делюсіна, Б. Занегіна та інших, в яких узагальнено також доробок західних і китайських науковців. В працях О. Владимірова і В. Рязанцева вперше оприлюднено деякі факти, що висвітлювали суперечливу особистість Мао Цзедуна. Автори вищезазначених робіт охарактеризували важелі впливу та причини перемоги в КПК відверто націоналістичного крила на чолі з Мао Цзедунем. Однак основні віхи внутрішньопартійної боротьби здебільшого залишалися константними, оцінки пізнішої доби помінялися на протилежні: раніше лєнінець Мао Цзедун боровся з опортуністами і ухильниками, здобувши перемогу, згодом, на їх думку, опортуніст і ухильник Мао боровся з усією партією і все з тим же переможним для себе результатом.

Черговий етап у вивченні та дослідженні діяльності та особи Мао

Цзедуна розпочався наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Поштовхом до перегляду колишніх оцінок стали процеси, що відбувалися в СРСР: новим радянським керівництвом було визнано соціалістичний шлях розвитку Китаю та схожість з ним радянської перебудови за своїми цілями та змістом.

Потреба в жорсткій критиці маоїзму, як ідеології ворожої держави, зникла; на перше місце у вивченні історії Китаю вийшли інші проблеми (наприклад, господарська реформа в КНР: її витoki та результати), що призвело до значного скорочення спеціальних робіт.

Узагальнено також наукові оцінки поглядів та діяльності Мао Цзедуна, подані в шеститомній «Історії Сходу» Інституту сходознавства РАН. У даному виданні ідеї Мао названі «ідеологією націоналістичного народництва, адаптованою до марксизму», а політичний режим в період перебування його при владі – тоталітарним.

Особливу увагу сучасні автори приділяють невдалим економічним перетворенням у Китаї в 1950-ті –1960-ті рр. Причинами такого ходу подій автори вбачають у відкиненні Мао об'єктивних умов втілення реформ та його власної квапливості; в результаті задумані перетворення виявилися нерационально спланованими, здійсненими занадто швидко і непослідовно.

Історіографічний аналіз засвідчив, що в подальших студіях не варто дотримуватися крайніх суб'єктивних оцінок діяльності Мао Цзедуна, потрібно врахувати специфіку традиційної свідомості і світогляду представника східного суспільства, для якого особиста необмежена влада керівника в державі, а також переважно насильницькі методи в управлінні є цілком адекватними і зрозумілими. При цьому не викликає сумніву унікальність Мао як особистості й вправного політика.

Джерельну основу дослідження складає різноманітна сукупність матеріалів, які за своєю специфікою можуть бути поділені на цілу низку груп:

1) це, насамперед, безпосередньо виступи (статті, нариси і т.д.), промови Мао Цзедуна різних років, які представлені у виданих в СРСР чотиритомному зібранні його творів і шеститомному збірнику його промов. Серед найвідоміших його творів відзначимо роботи «Про нову демократію» (1940), в якій Мао викладає свій погляд на державний лад, званий демократичним централізмом; «За впорядкування стилю в партії» (1942), яка дала початок компанії проробок «Чженфен» в КПК; «Про демократичну диктатуру народу» (1949) і «До питання про правильне вирішення протиріч всередині народу» (1957), які присвячені питанням партійної дисципліни, «боротьбі» з опозицією при соціалізмі і партійному будівництві; «Про кооперування сільського господарства» (1955); «Критика тез групи п'яти по справах культурної революції про ведення наукової дискусії» (1966), що фактично відображає головну лінію Голови КНР на проведення культурної революції в країні.

Важливу інформацію зовнішньополітичну діяльність СРСР і Китаю містять різновидові документи з Архіву Президента Російської Федерації (Фонд 45 «Китайський стіл») та з Архіву МЗС України (Основний фонд. Політичний відділ), більшість з яких не опубліковано.

Окрему групу джерел становлять мемуари та щоденники. Зокрема Мао Цзедуна, У. Черчілля, М. Хрущова, Д. Шепілова, Пен Денхуея, Цінь Сяньюаня, Чжісуй Лі.

До вагомих джерел, безумовно, необхідно віднести документи опублікованих збірників («Радянсько-китайські відносини 1917–1957»; «Матеріали сесій Всекитайського зібрання народних представників 1955–1956 рр.»; «Матеріали Всекитайських з'їздів КПК»).

Наступну групу джерел складають періодичні видання (газети, журнали), наприклад, «Проблеми Далекого Сходу», «Сходознавство», «Нова і новітня історія», «Beijing Review», «Foreign Qffairs», «Pacific Qffairs», «Asia Week», «China Quarterly».

Таким чином, всебічне вивчення джерельної бази дозволило ввести у науковий обіг першоджерела, аналіз яких по-новому дозволяє узагальнити зовнішню політику і дипломатію Мао Цзедуна.

Методологія дослідження роботи зумовлена, головним чином, специфічними рисами предмета і об'єкта дослідження. Ретельний аналіз як зовнішньої політики, так і дипломатії Мао Цзедуна передбачає, насамперед, розкриття, систематизацію, вивчення і співставлення її суб'єктивних, культурних, історичних, соціальних, філософських та інших передумов. У вирішенні окреслених завдань автор використав метод структурно-функціонального аналізу; для виявлення співвідношення особливостей радянської та китайської «моделей» марксизму компаративний метод – зокрема, при порівняльній характеристиці політичних теорій західних вчених і Мао Цзедуна – метод екстраполяції, діахронний і синхронний методи.

Автор також керувався загальнонауковими принципами пізнання, а також соціокультурним, цивілізаційним, феноменологічним, персоніфікаційним і герменевтичним підходами. Наприклад, соціокультурний підхід був використаний при аналізі особливостей китайського мислення, переважно керівним складом держави, ситуативного, націленого на отримання ефекту за рахунок адаптації до мінливої ситуації. Цивілізаційний підхід дозволив здобувачу розглядати Китай як своєрідну, єдину в часі і просторі цивілізацію, яка володіла відповідними характеристиками, пристосованими та максимально наближеними по відношенню до зміни суспільно-політичного ладу.

У другому розділі «США і західноєвропейські країни у дипломатичній діяльності Мао» показана нормалізація багатовекторних зв'язків. Розділ включає в себе два підрозділи: достатньо уваги приділено проблемі взаємовідносин Китаю в особі Чан Кайші з керівництвом Сполучених Штатів Америки, автор зосередився на військовій, фінансовій, технічній допомозі Гоміндану з боку Г. Трумена. Особливе місце приділено безпосередній діяльності щодо китайської політики США держсекретаря Діана Ачесона.

У підрозділі 2.1 **«Американсько-китайські відносини 1945–1972 рр. Нормалізація багатовекторних зв'язків»** йдеться про процес розгортання інтервенція в Кореї, яка фактично з мирної фази переросла у воєнну. Американці почали вести воєнні дії: нищити будинки мирного населення,

школи, лікарні, бомбардувати мирне населення, розстрілювати селян. У результаті американської інтервенції вже в перші місяці були знищені такі міста, як: Нампхо, Чхунжу, Пхетен, Аньсон, Намвон, Течнож та багато інших.

У підрозділі 2.2 **«Китай та провідні держави Західної Європи (Велика Британія, Франція, Німеччина) через призму дипломатичних відносин з країнами Південно-Східної Азії в 1940-і – 1976 рр.»** стверджено, що відносини Китаю із Західною Європою достатньо швидко зросли в 1970-і роки, коли все більше країн визнало КНР; у 1975 р. були встановлені дипломатичні відносини з Європейським економічним співтовариством. У другій половині 1970-х рр., завдяки спотвореній диктаторській політиці Радянського Союзу, зовнішньополітичний акцент Китаю на міжнародній арені призвів до зростання китайської підтримки західноєвропейської єдності в межах Європейського Союзу та перегляду ролі у світовому співтоваристві Організації Північноатлантичного договору.

У третьому розділі **«Радянсько-китайські відносини Мао Цзедуна»** проаналізовано розвиток взаємин між СРСР і КНР (1945–1956 рр.). Даний розділ складається з двох підрозділів. У зв'язку з цим проаналізовано особисте листування Мао зі Сталіним, з якого можна зробити висновок: радянське керівництво не лише цікавилось розгортанням подій в Китаї під час громадянської війни 1945–1946 рр., але й, активно даючи поради, вказівки, фактично втручалось у внутрішні справи іншої держави.

У підрозділі 3.1 **«Розвиток взаємин між СРСР і КНР (1945–1956 рр.)»** підкреслено, що дипломатія Мао Цзедуна протягом трьох десятиріч тричі змінювала свою концептуальну засаду: від «дотримання однієї сторони» у 1950-ті рр. (Радянського Союзу) до «нанесення ударів обома руками» 1960 рр. (проти й СРСР, й США), завершуючи «широким міжнародним фронтом» у 1970-ті рр. (сумісна боротьба «третього» (країни, що розвиваються) і «другого» (розвинуті держави) світів проти «першого світу» (надкраїни – СРСР і США). Зміна зовнішньополітичних і дипломатичних орієнтирів пояснюється як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних належать позитивні зрушення у нормалізації відносин Радянського Союзу та США у боротьбі за мир і безпеку; із суб'єктивних обставин виділено амбіції та психологічні зриви Микити Хрущова й Мао Цзедуна.

Підрозділ 3.2 **«Особливості зносин Радянського Союзу з КНР у 1960–1976 рр. Зміна зовнішньополітичних парадигм»** пояснює ситуацію, яка створилася в системі міжнародних відносин, особливо в АТР. Криза в радянсько-китайських взаєминах дозволила США зайняти місце, за твердженням китайської міфології, – «мудрої мавпи», що спостерігає з високої гори за битвою двох «тигрів» (маються на увазі СРСР і Сполучені Штати). Суттєвість такої політики полягала у своєрідному «підвішеному» підході щодо до двох інших сторін «трикутника» США–КНР–СРСР.

У четвертому розділі **«Дипломатія і зовнішня політика Мао Цзедуна щодо країн «Третього світу» (1954–1974 рр.)»** проілюстрована та доведена концепція вдосконалення зовнішньополітичної діяльності Мао

Цзедуна (1946–1964 рр.). Даний розділ складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 **«Концепція «проміжкової зони» та її обґрунтування й вдосконалення у діяльності Мао Цзедуна (1946–1964 рр.)»** актуалізується питання викликів КНР у системі міжнародних відносин, у першу чергу, на Азійському континенті. Головною причиною викликів була фактична недовіра деяких урядів азіатських країн до Китаю, побоювання підривних дій з його боку, а також з боку китайських емігрантів (хуацяо), чисельність яких була особливо велика в країнах Південно-Східної Азії.

Підрозділ 4.2 **«Боротьба КНР за лідерство серед держав, які розвиваються (Південно-Східна Азія та Латинська Америка) у 1965 – на початку 1970-х років»** присвячений подальшому розвитку системи міжнародних відносин Китаю, насамперед з латиноамериканськими країнами. Прикладом може бути візит Че Гевари 1961 р. до Пекіну, що знаменувало своєрідний пік у китайсько-кубинських відносинах, але, починаючи з 1965 р., завдячуючи діям Мао Цзедуна, взаємини між Китаєм і Кубою погіршуються. Зрозуміло, що в цій ситуації особливу роль відіграв так званий «радянський чинник» (мається на увазі втручання СРСР у внутрішні та зовнішні справи як КНР, так і Куби).

Підрозділ 4.3 **«Перезавантаження політики Китаю відносно країн «Третього світу» після «Культурної революції»: чинники впливу»** розкриває відносини Китаю з країнами «третього світу». Вказаний період поділено на декілька етапів: перший – напрям «Бандунгу» з середини 1950-х рр., що носить назву від відомої конференції країн Азії і Африки у м. Бандунг (Індонезія, 1955 р.); другий етап – початковий період «культурної революції» 1960-х рр.; третій етап – часи нового економічного порядку з 1970-х рр. У дисертації особливо акцентується на зменшенні особистого впливу Мао на зовнішню політику і дипломатію країни (1974–1975 рр.).

У **Висновках** сформульовано загальні підсумки дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи.

З часу утворення КНР в офіційній зовнішньополітичній стратегії країни відбулося зміни геополітичного характеру; її проголошення на чолі з Мао Цзедуном стало поштовхом до переорієнтації міжнародних пріоритетів на основі доктрини Китайської комуністичної партії – маоїзму, що протягом майже двох десятиліть піддавалася трансформаціям. У ході наукового дослідження виокремлено наступні особливості зовнішньої політики Мао.

Перше. Домінуючим фактором впливу на китайську політику в 50-х рр. ХХ ст. була теорія «двох таборів» (1950 р.), в основу якої покладено протистояння двох сторін: з одного боку капіталістичний табір на чолі з США, з іншого – СРСР і Китай, який доповнював тандем, виконуючи роль «молодшого брата». Поняття «проміжної території» включало звільнені країни Азії, Африки і Латинської Америки.

Друге. Зовнішньополітична концепція маоїзму передбачала існування в політичному просторі «трьох світів: імперіалістичних США, СРСР з низкою соціалістичних країн Східної Європи, за винятком Румунії та Албанії, та країни, що розвиваються на чолі з КНР (1960-ті рр.).

Третє. У 1970-ті рр. відбувався перерозподіл сфер впливу: лідируючі

позиції на міжнародній арені зайняли США і СРСР, що перебували у стані «холодної війни»; другий світ – решта капіталістичних країн, третій світ залишався у тому ж складі на чолі з КНР.

Четверте. Відносно країн «третього світу» китайська політика носила переважно агітаційний характер. Боротьба відсталих країн за політичні та економічні права, введення курсу неприєднання, досягнення єдності й взаєморозуміння, а також вирішення усіх питань між собою дипломатичним шляхом відкрила шлях для КНР щодо налагодження з ними відносин, зробивши її автоматично національно-ідейним лідером.

П'яте. Характерною особливістю китайської політики у зазначений період стало створення єдиного міжнародного фронту проти двох наддержав – Радянського Союзу і Сполучених Штатів. У цьому напрямку Китай пропонував економічну, технічну і військову допомогу країнам «третього світу» для ведення визвольних рухів. Відповідно, взаємини між країнами були досить стабільними, доки країни не почали відчувати войовничі настрої Китаю.

Шосте. Провідною зовнішньою стратегією Мао стала спроба об'єднання «другого» та «третього» світів для досягнення своїх цілей на засадах рівноправності. Найбільшу підтримку КНР отримала в країнах Африки, Азії і, частково, країнах Латинської Америки, що вбачали в КНР соціалістичного лідера, який враховував потреби інших держав. Проте, політика Мао Цзедуна мала нахили і до екстремістських дій на світовій арені, що погіршувалося в умовах радянсько-китайської конфронтації.

Сьоме. «Культурна революція» у Китаї, що набрала розмаху в 1966 р., розпочала занепад як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Тотальні репресії торкнулися як партійних і господарчих кадрів, так й інтелігенції. На міжнародній арені Китай намагався нав'язати багатьом власний досвід культурної революції, китайську модель соціально-економічної і політичної організації суспільства. Як наслідок, це призвело до різкого погіршення відносин з десятками країн Азії, Африки і Латинської Америки. Керівники Китаю пересварився майже з усіма соціалістичними країнами, навіть з тими, з якими мали до того дружнє партнерство.

Восьме. «Культурна революція» була безпрецедентним політичним рухом, який допоміг Мао зберегти соціалістичний устрій в Китаї. Революційний напрямок Китаю у міжнародній політиці в 1960-х рр. зміцнив його статус як сильної країни, що боролася з двома наддержавам.

Дев'яте. Переформатування зовнішніх концепцій Мао відбулося на початку 1970-х рр. Китай переглянув напрями своєї зовнішньої політики після так званої «ізоляції та войовничості» кінця 1960-х рр. Відновлено дипломатичні місії, які відкликано під час «культурної революції» і розпочато процес зближення із США. Крім того було зроблено політичну заяву Мао про «три світи» у 1974 р., відповідно якій СРСР і США відносилися до Першого Світу як дві наддержави і «імперіалістичні агресори», чиє суперництво пророкувало світову війну.

Десяте. Світова політика Китаю на початку 1970-х рр. спрямовувалася до радикальних змін у структурі держави, до чого закликалися й інші країни,

а також до «нового міжнародного економічного порядку». До кінця 1970-х рр. Китай схилився до дотримання принципів суверенітету, боротьби проти гегемонії, що не відповідало цілям нового китайського економічного порядку. Відповідно КНР розпочала політику «відкритості», що характеризувалася надходженням іноземних інвестицій і зовнішніми позиками.

Одинадцятьте. Однак, коли зовнішня політика не могла більше базуватися на революційних засадах, то Китаю довелося укласти стратегічний союз із США, що було остаточною крапкою «у підтримці» революційних рухів у інших країнах. Відповідно до цього найбільшою слабкістю КНР у міжнародній політиці щодо країн «третього світу» було те, що не зроблено правильного аналізу системи міжнародних відносин в цілому, яка залишалася у них лише на теоретичному рівні.

Дванадцятьте. За епохи Мао Китай досяг значних зрушень у міжнародній політиці. Пришвидшений розвиток Китаю принципово змінив світову політичну ситуацію: потенційно – в силу територіальних і демографічних особливостей – могутня країна почала стрімко реалізовувати свої можливості, дані їй самою географією, різко змінюючи баланс сил у глобальному масштабі.

Тринадцятьте. Сьогодні, враховуючи величезну документальну, друковану базу і мережу Інтернет, не можна досконало, всебічно, однозначно дати повну оцінку зовнішньої політики та дипломатії Мао Цзедуна. Зрозуміло, що керманичу КНР необхідно було вдало балансувати між багатьма впливовими центрами світу того періоду, насамперед Радянським Союзом, США, деякими країнами Західної Європи, не забуваючи при цьому, що він представляв велику і потужну державу – Китайську Народну Республіку.

Сучасна зовнішня політика і дипломатія України на певному етапі та за своєрідних умов потребує імплементації як позитивного, так і негативного досвіду зовнішньополітичної діяльності багатолітнього лідера КНР – Мао Цзедуна

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Іванов О. В. США–Китай. Відносини 1945–1990 рр. Сучасна російська та українська історіографія. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Історія*. Миколаїв, 2014. Вип. 229. С. 126–131.
2. Іванов О. В. Китайсько-американські відносини: за часів Мао та після (1972–2014 рр.). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Історія*. Миколаїв, 2016. Вип. 262. С. 54–56.
3. Іванов О. В. Мао Цзедун: Політичні проблеми культурного розвитку Китаю (до «революції» 1966–1976 рр.). *Науковий вісник Миколаївського*

національного університету імені В.О. Сухомлинського, Миколаїв, 2016. №1. С. 78–82.

4. Іванов О. В. «Холодна війна»: США–СРСР–Китай (зарубіжна і українська історіографія). *Чорноморський літопис*. – Миколаїв, 2016. Вип. 11. С. 143–147.

5. Іванов О. В. «Холодна війна»: США–СРСР–Китай (з позиції сьогодення). *Науковий вісник Дипломатичної Академії України*. Київ, 2016. Вип. 23. Ч.1. С. 104–108.

6. Іванов О. В. «Дипломатія Мао Цзедуна: еволюція політики балансування между США и СРСР в 1949–1950-х гг. *Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.)*. Витебск, 2015. С. 162–165.

Праці апробаційного характеру

7. Іванов О. В. Візит Річарда Ніксона до Китаю: прорив в американсько-китайських відносинах. *Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2014»*. Миколаїв, 2014. С. 79–81.

8. Іванов О. В. Боротьба Китаю за лідерство серед країн, які розвиваються (Азія, Африка, Латинська Америка), 1965 – на початку 1970-х років. *Всесвітня історія та схід*. Миколаїв, 2015. С. 106–116.

9. Іванов О. В. Зовнішня політика і дипломатія Мао Цзедуна: Українська історіографія. *II Всеукраїнська науково-методична конференція молодих вчених та студентів*. Миколаїв, 2017. С. 24–27.

10. Іванов О. В. Дипломатія Мао: невідомі сторінки китайсько-радянських переговорів вересня – жовтня 1954 року. *Борисфенійський симпозиум – 2017. Міжнародна науково-практична конференція*. Миколаїв, 2017. С. 23–25.

АНОТАЦІЯ

Іванов О.В. Зовнішня політика і дипломатія Мао Цзедуна: історичний аспект (1945–1976 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – всесвітня історія. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2017.

У дисертації комплексно досліджено та проаналізовано зовнішню політику і дипломатію Мао Цзедуна в 1940-х – 1970-х рр. У головних розділах та допоміжних підрозділах розглянуто зовнішньополітичну діяльність китайського керівництва відносно США, провідних країн Західної Європи (Велика Британія, Франція, Німеччина), Радянського Союзу, так званих країн «третього світу» – держав Латинської Америки, Азії. Доведено, що за сприянням і вказівками «Великого керманіча Мао», починаючи з середини 1940-х рр. й фактично до вересня 1976 р., всі як стратегічні, так і

тактичні проблеми зовнішньої політики і дипломатії КНР вирішувалися виключно першою особою (інколи, після консультацій з вузьким колом державних і політичних соратників).

Висвітлено процес еволюції китайської політики щодо існуючої системи міжнародних відносин, враховуючи наявність впливових суб'єктивних чинників, як наприклад, Сполучених Штатів Америки, СРСР, Західної Європи, Японії тощо. Значна увага приділена діяльності самого Мао Цзедуна, відомим тогочасним політикам – Г. Трумену, У. Черчіллю, Й. Сталіну, М. Хрущову, Шарлю де Голлю, І. Ганді та іншим. У цілому, позитивно оцінюючи домінуючі напрями зовнішньої політики та дипломатичне маневрування Мао, автор акцентує увагу на прорахунках, недоліках, слабких місцях, а інколи й трагічних наслідках (наприклад, ситуація навколо острова Даманський) зовнішньополітичних амбіцій китайського лідера.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, зовнішня політика, дипломатія, Мао Цзедун, Радянський Союз, США, маневрування.

АННОТАЦІЯ

Иванов О. В. Внешняя политика и дипломатия Мао Цзедуна: исторический аспект (1945–1976 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Институт украиноведения им. И. Крипьякевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. – Львов, 2017.

В диссертации комплексно проанализированы внешняя политика и дипломатия Мао Цзедуна в 1940-х – 1970-х гг. В главных разделах и вспомогательных подразделениях рассмотрено внешнеполитическую деятельность китайского руководства в отношении США, ведущих стран Западной Европы (Великобритания, Франция, Германия), Советского Союза, так называемых стран «третьего мира» – государств Латинской Америки, Азии. Доказано, что при содействии и указаниям «Великого кормчего Мао», начиная с середины 1940-х гг. и фактически до сентября 1976 г., все, как стратегические, так и тактические проблемы внешней политики и дипломатии КНР решались исключительно первым лицом (иногда, после консультаций с узким кругом государственных и политических соратников).

Освещен процесс эволюции китайской политики в отношении существующей системы международных отношений, учитывая наличие влиятельных субъективных факторов, например, Соединенных Штатов Америки, СССР, Западной Европы, Японии. Значительное внимание уделено деятельности самого Мао Цзедуна, известным тогдашним политикам – Г. Трумэну, У. Черчеллю, И. Сталину, Н. Хрущеву, Шарлю де Голлю, И. Ганди и другим. В целом положительно оценивая доминирующие направления внешней политики и дипломатическое маневрирование Мао, автор, вместе с тем довольно смело акцентирует внимание на просчетах,

недостатках, слабых местах, а иногда и трагических последствиях (например, ситуация вокруг острова Даманский) внешнеполитических амбиций китайского лидера.

Проанализировав научные исследования американских, российских, западно-европейских, украинских, китайских учёных касательно внешней политики и дипломатии КНР времени Мао Цзэдуна, диссертант утверждает, что в действиях китайского лидера, несмотря на всю противоречивость и лавирование его курса, безусловно, больше было позитивных моментов, связанных с национальными интересами государства, нежели негативных черт.

Особое внимание, на ряду с основными вопросами, диссертант уделил концепции «промежуточной зоны», её разработке, обоснованию и совершенствованию непосредственно Мао Цзэдуном. Было акцентировано на довольно сложной, а порой и проблематичной внешней политике и дипломатии Китая касательно Кубы, Бразилии, Эквадора, Чили, Доминиканской Республики. Затрагивая линию наиболее доверенного (преданного) внешнеполитического «окружения» Мао – Чжоу Эньлая, Лю Шаоци, предпринимается попытка обосновать противоречивую, сложную и неоднозначную позицию КНР на различных временных промежутках относительно, к примеру, США, СССР, Вьетнама, Мексики.

Ключевые слова: Китайская Народная Республика, внешняя политика, дипломатия, Мао Цзэдун, Советский Союз, США, флексибальность.

SUMMARY

Ivanov O. V. Foreign policy and diplomacy of Mao Zedong: the historical aspect (1945-1976). – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Historical Sciences in specialty 07.00.02 – World History. – Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Lviv, 2017.

In the dissertation, the foreign policy and diplomacy of Mao Zedong in the 1940s and 1970s was comprehensively researched and analyzed. The foreign policy of the Chinese leadership in relation to the United States, the leading countries of Western Europe (Great Britain, France, Germany), the Soviet Union, the so-called Third World countries, the states of Latin America and Asia, is considered in the main sections and auxiliary divisions. It has been proved that with the assistance and guidance of the "Great Helmsman of Mao", beginning in the mid-1940s and in fact until September 1976, all as strategic and tactical problems of China's foreign policy and diplomacy were decided exclusively by the first person (sometimes, after consultations With a narrow circle of state and political comrades-in-arms).

The process of the evolution of Chinese policy regarding the existing system of international relations is highlighted, taking into account the presence of influential subjective factors, for example, the United States of America, the

USSR, Western Europe, and Japan. Much attention is paid to the activities of Mao Zedong himself, known to the then politicians - G. Truman, W. Churchill, I. Stalin, N. Khrushchev, Charles de Gaulle, I. Gandhi and others. On the whole, positively evaluating the dominant directions of foreign policy and diplomatic maneuvering of Mao, the author at the same time boldly focuses attention on the miscalculations, shortcomings, weak points, and sometimes tragic consequences (for example, the situation around the Damansky Island) of the Chinese leader's foreign policy ambitions.

Particular attention, along with the main issues, the dissertator paid attention to the concept of the "intermediate zone", its development, substantiation and improvement, not piecemeal to Mao Zedong. It was stressed on the rather difficult, and sometimes even problematic, foreign policy and diplomacy of China regarding Cuba, Brazil, Ecuador, Chile, the Dominican Republic. Touching upon the line of the most trusted foreign political "encirclement" of Mao-Chou En-lai, Liu Shaoqi, an attempt is made to substantiate the contradictory, complex and ambiguous position of the PRC at various time intervals concerning, for example, the USA, the USSR, Vietnam, Mexico.

Keywords: People's Republic of China, foreign policy, diplomacy, Mao Zedong, the Soviet Union, the USA, and flexibility.

Підписано до друку 02.11.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,9.
Шрифт: Times New Roman
Наклад 100 прим. Зам. № 455